

Moderne levenskunst

Voorwoord

De afgelopen twintig jaar heb ik samen met een aantal collegae filosofen systematisch de hoofdlijnen van een filosofische levenskunst uitgezet. Ik zie levenskunst als de poging om aan je leven een welbepaalde vorm te geven. Bovendien is levenskunst niet alleen een kwestie van stijl, maar ook een soort morele educatie, een *Bildungsmoraal*. Pregnant geformuleerd: je bent niet alleen verantwoordelijk voor hoe je denkt, maar ook voor wie je (geworden) bent. Moderne levenskunst wil een modern antwoord geven op de klassieke vraag: *hoe moet ik leven?* Wat is vandaag de dag een zinvol leven in een goede samenleving? Vertaald naar de actualiteit: hoe kunnen laatmoderne mensen zich hun leven toe-eigenen, hun eigen levensstijl ontwikkelen en met elkaar een zinvol leven leiden? Levenskunst verwijst dus naar de poging om je eigen praktische wijsheid te ontwikkelen – denk aan Socrates' opmerking dat praktische levenswijsheid niet iets is dat zomaar van de ene mens in de ander kan worden overgegoten. Elk lid van de mensheid zal er zelf moeite voor moeten doen om zijn eigen praktische wijsheid te verwerven om daarmee een goed leven te leiden. Het woord 'levenskunst' is een letterlijke vertaling van het Latijnse *ars vitae*. Andere termen zijn: bestaansethiek, zelfbeheer, toewijding aan jezelf, toe-eigening van jezelf, zelfstilering, zelfwerkzaamheid en, hoe kan het tegenwoordig ook anders: zelfmanagement. Ik gebruik over het algemeen de begrippen bestaansethiek, levenskunst en zelfzorg door elkaar. Uiteindelijk prefereer ik, in navolging van de Franse filosoof Michel Foucault en omwille van de duidelijkheid: (ethiek van de) *zorg voor zichzelf*, een omschrijving die teruggaat op het Latijnse *cura sui*. In navolging van Nietzsche, Michel Foucault en de existentialisten pleit ik voor levenskunst als publieke moraal. Deze moraal luidt kort en bondig: doe aan zelfzorg met het oog op een bepaalde morele horizon. Het persoonlijke leven dat wij vorm moeten geven, speelt zich af in een maatschappelijke context en daarom kan de vorming van een eigen levensstijl nooit een naar binnen gekeerde of uitsluitend zelfgerichte onderneming zijn. Moderne levenskunst is nadrukkelijk een publieke moraal, en de zelfontplooiing die erin wordt nagestreefd is sociale zelfontplooiing, te midden van en met het oog op anderen!

Deze cursus Moderne Levenskunst heeft drie bronnen:

verdieping, oefenen en inspiratie.

Verdieping. De cursus laat zien dat de vormgeving van ons leven een holistisch ontwikkelingsproces is in een posttraditionele samenleving. Het gaat bij die vormgeving (*Bildung*) om jouw eigen manier van denken, voelen en willen, te midden van andere mensen in een bepaalde tijdruimtelijke context. De topics van

de week zijn achtereenvolgens vormgeving en narrativiteit (ma), motivatie en willen (di), welsprekendheid (wo), temporaliteit en passiviteit (do) en de zin het leven / het goede leven (vr).

Oefening. Naast de verdieping via het aanbieden van een aantal filosofische inzichten in hoorcolleges ligt de nadruk op de dialoog, het leren luisteren en spreken, in de werkgroepen en plenair. Het gaat immers om *praktische* filosofie, dus we moeten samen nadenken over hoe we inzichten in de praktijk kunnen brengen. Concreet zal het gaan om reflectie en narrativiteit, de hermeneutiek van de wil (hoe weet ik wat ik wil), welsprekendheid (hoe vertel ik mijn verhaal), omgaan met tijd, aandacht, wachten en loslaten, en de oriëntatie op het goede: wat is de zin van mijn leven?

Inspiratie. We laten ons inspireren door de teksten van filosofen, door elkaars biografische verhalen en inzichten, door documentaires over concrete filosofen, toepasselijke (speel)films, maar ook door de Kretensische natuur en de voortreffelijke keuken van Kreta.

Deze cursus is bedoeld voor iedereen die graag een goed leven wil leiden met zichzelf en met anderen, die goed beseft dat dat allesbehalve makkelijk is en die wil weten wat de moderne filosofie hem of haar daarover kan leren. Moderne Levenskunst, zelf mee vorm geven aan je eigen leven, is zowel persoonlijk als maatschappelijk urgent, want zonder persoonlijke vormgeving riskeren we een samenleving van slachtoffers en narcisten.

Hartelijk welkom op Kreta! Joep Dohmen, zomer 2017

PROGRAMMA VAN DE CURSUS

Zondag

16.00 uur: ontvangst, rondgang door de school, uiteenzetting over Kreta, voorstelronde. Aansluitend diner.

Maandag: INLEIDING IN DE MODERNE LEVENSKUNST

9.00 – 13.00 Toelichting programma en eerste uitwerking.

Levenskunst is een centraal onderdeel van de praktische filosofie. In onze moderne tijd is levenskunst - de poging om een eigen vorm te geven aan je leven - een belangrijk onderdeel van ieders leven. Op de eerste dag worden thema (moderne levenskunst) en context (tijdsgeest, mensbeeld, oorsprong) afgebakend. In de ochtend wordt duidelijk waar we het deze week over gaan hebben en hoe we het van dag tot dag aanpakken. De middag is gewijd aan het samen lezen en

becommentariëren van twee verschillende teksten over levenskunst. Na een korte inleiding over narrativiteit kijken we s' avonds naar een passende film.

Hoorcollege 9.00- 10.00: de actuele maatschappelijke context van de levenskunst

Hoorcollege 10.30-11.45: het moderne mensbeeld in de filosofie; kleine geschiedenis van de levenskunst; inleiding in de filosofie van de levenskunst met de meest recente ontwikkelingen (Bildung, leiderschap, ouder worden)

Groepsgesprek over levenskunst 12.00 -13.00 uur

Lunch

14.30 – 16.30 Werkcollege met opdracht: twee visies op levenskunst.

17.00 – 17.45 College over narrativiteit: levenskunst en narratieve zelfkennis

18.30 diner / toepasselijke speelfilm

Aanbevolen literatuur

Voor levenskunst, uit het boek *Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven: de Inleiding* van Joep Dohmen (11-30); verder de teksten van Kamlah, 312-317; Hadot 326-339; Foucault, 339-355; Manschot 399 – 407.

Voor de werkgroep, uit het boek *Over levenskunst: Nietzsche, Menselijk al te menselijk* (283-288); uit de reader, Margaret Walker: *Uit het gelid. Alternatieven voor het leven als een carrière.*

Voor narrativiteit: *De methodiek van Dan McAdams* (een samenvatting)

Dinsdag: VITA ACTIVA of DE KOERS VAN JE LEVEN

Vandaag gaat het over persoonlijke ontwikkeling (Bildung) en een kernaspect daarvan: motivatie ofwel willen (de rol van de wil). In de filosofie van de levenskunst is het belangrijk om na te denken over de richting van de menselijke 'levensloop'. De reismetafoor levert daarvoor goede diensten: wat betekent het leven als reis? Reisleider is vandaag Peter Bieri, die schreef over *motivatie* en *Bildung* maar ook, onder het pseudoniem Pascal Mercier, *Nachttrein naar Lissabon*.

9.00- 10.30 Hoorcollege over het leven als reis en de rol van motivatie (willen).

10.30-11.00 pauze

11.00-12.45 Werkcollege met opdracht. Actuele visies over Bildung (levenskunst voor jongeren).

12.45 Excursie naar Katharo (lunch op locatie). Dialoog en plenaire uitwisseling: wat betekent persoonlijke ontwikkeling voor jou? Waarvan en van wie heb je wat geleerd?

16.00 Terugkeer naar Kritsa

Aanbevolen literatuur:

Over persoonlijke ontwikkeling en motivatie: uit het boek *Over levenskunst* Peter Bieri, *De toe-eigening van de wil* (429-434); uit de reader: Joep Dohmen, *Hoe kunnen wij goed ouder worden?*

Over Bildung, uit de reader: Joep Dohmen, *Over de noodzaak van Bildung in het onderwijs*; Peter Bieri: *Hoe zou het zijn om ontwikkeld (gebildet) te zijn?*

Voor het gesprek op Katharo, uit de reader: de teksten van Marcus Aurelius *Boek 1. 1-6*; Joep Dohmen, *Aardbeien*

Woensdag: MYTHE EN LOGOS (het verhaal en/in de filosofie)

9.00-10.30 Naar de naburige oude stad LATO (belangrijke opgraving). Verhaal over de oorsprong van de filosofie in Griekenland. Twee Griekse helden, twee lotgevallen, twee levensbeschouwingen: het mythische en het logische denken. Improvisatie over de homerische held Odysseus en de held van de westerse filosofie, Socrates. Narratieve zelfkennis *revisited*.

11.30-13.30 De kunst van de welsprekendheid. (Werk)college over klassieke en moderne retorica, met filmische voorbeelden: Kennedy, Martin Luther King, Reagan, en aansluitend tekstbespreking. De deelnemers krijgen een praktische instructie voor het leren spreken in het openbaar, hoe een korte (tafel)rede te houden (donderdagavond).

Middag vrij

18.00 – 21.00 *Diner pensant et cinématographique*.

We kijken, met gepaste onderbrekingen, samen naar een toepasselijke film over reizen.

Aanbevolen literatuur

Uit de reader, Jaap de Jong: *Spreken als Max Havelaar* (44/58); Hans Hoeken, *Het oordeel van de onderbuik* (27-31); Lars Duursma, *7 tips om te spreken als Obama* (299- 319).

Donderdag: TIJD VAN LEVEN & HET BELANG VAN PASSIVITEIT

Vandaag twee volgende kernthema's uit de levenskunst: omgaan met (de vele vormen van) tijd en (de vele vormen van) passiviteit.

9.00- 10.30 uur Voordracht over tijd; aansluitend commentaar

In de ochtend een lezing over de typische rol die tijd speelt in het mensenleven: de vele gezichten van de tijd; de temporele levensboog van de mens; en het leren leven in vloeibare tijden.

Pauze

11.00-13.00 Passiviteit ('oosterse levenskunst').

Menswording, jezelf vormen is niet alleen een zaak van oriëntatie en actief leven, maar ook van passiviteit, ondergaan van en omgaan met lotgevallen, loslaten, mindfulness. Na een korte inleiding, werkcollege over houdingen van passiviteit.

Aanbevolen literatuur voor vandaag:

Uit het boek *Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven* (Joep Dohmen): Epictetus, *Wat wel en niet in je macht ligt*; Nussbaum, *De kwetsbaarheid van het goede*; Paul van Tongeren, *Leven als kunst*

Uit de reader: Jeroen Hopster: *Loslaten als levenskunst*; School of life, *Loslaten. De kalme geest van Lao Tsu*; Michael Puett en Christine Gross-Loh: *De alsof wereld* (Confucius uit *De weg*, 49-74).

13.30 Vertrek naar de badplaats Mochloss.

Aldaar vrij

17.00 - 18.00 KRONIEK. De deelnemers houden ieder, in een Hopper-achtige encensering in Mochloss, een korte tafelrede over enkele belangwekkende ervaringen en leermomenten uit hun eigen levensloop. Aansluitend diner aan zee.

Vrijdag: DE ZIN VAN HET LEVEN (subject en horizon)

Het slotthema gaat over de vraag: *hoe vinden wij zin in ons leven?* Het eerste deel is weer hoorcollege, na de pauze werkgroep.

Vanaf de negentiende eeuw hebben vooral de existentialisten de vraag naar de zin van het leven aan de orde gesteld: Nietzsche met zijn uitspraak 'God is dood', en Kierkegaard met zijn stelling: 'Niemand durft *ik* te zeggen'. In de twintigste eeuw hebben Heidegger, Sartre, De Beauvoir en Charles Taylor dit pathos van de

moderne mens in hun filosofie ieder op eigen wijze aan de orde gesteld. Zowel individu als horizon blijken van belang.

9.00-11.00 Hoorcollege met aansluitend korte documentaire en reactie.

Pauze.

11.30-12.30: *Zou ik (de afgelopen tien jaar van) mijn leven willen overdoen?*
Werkcollege nav. de tekst van Neiman

Slotreferaat tot 13.00: De kunst van het sterven.

Aanbevolen literatuur:

Uit het boek *Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven* (Joep Dohmen): Kierkegaard, *Het evenwicht*; Simone de Beauvoir, *Pleidooi voor een moraal der dubbelzinnigheid*.

Uit de reader: Nietzsche, *De dolle mens*; Susan Neiman: *Waarom zou je volwassen worden?* (190-195)

Na de lunch: afscheidsrituelen

16.00-17.15. Passende film

19.30 Afsluitend diner en afscheid

NOTA BENE: lezing van de opgegeven literatuur is uiteraard niet verplicht, maar wordt van harte aanbevolen.

Zaterdag: einde na het ontbijt.